

ÇORUM'DA BİR UŞŞAKİ ŞEYHİ: HÜSN-İ GÜLZÂRÎ VE SÜLÛK MERKEZLİ KAVRAMLARA YAKLAŞIMI*

Ahmet Cahid HAKSEVER¹

Eyyüb KAYACI²

Mehmet YILDIZ³

Atıf/©: Haksever, Ahmet Cahid; Kayacı, Eyyüb; Yıldız Mehmet (2016). Çorum'da Bir Uşşaki Şeyhi: Husn-i Gülzari ve Sülûk Merkezli Kavramlara Yaklaşımı, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 1, Haziran 2016, ss. 21-38

Özet: İçinde bulunduğumuz coğrafyanın yurt edinilmesinde ve İslamlaşmasında sufiler tarafından verilen hizmetler, ilerleyen dönemlerde vakıf ve eğitim faaliyetlerine evrilmiştir. Yüzyıllar içinde gelişen bu zengin tasavvufi miras, günümüzde de varlığını hissettirmektedir. Halveti-Uşşâki tarikatının Ruhzâriyye kolunun kendisine nispet edildiği Hüsn-i Gülzârî, Çorum ve civarında hizmet etmiş, yetiştirdiği halifeleriyle yaşadığı çevrede etkili olmuş bir şahsiyettir. Hüsn-i Gülzârî'nin seksen dokuz şürden oluşan Dîvânı'nın, onun tarihten gelen miras ile içinde bulunduğu coğrafya kültürünün harmanlaşmış bir şeklini bize sunduğu söylenebilir. Şiirlerinde tasavvufu ön plana çıkaran Gülzârî tarikatı, kemalâta ermek için takip edilecek yol, mürşidi ise bunu sağlamada bir rehber olarak görür. Hakikate ermede en etkili yöntemin şuttar tarihi olduğunu belirten Gülzârî, şiirlerindeki mânâ zenginliği ile günümüz insanın anlam arayışına katkı sağlayacak düzeydedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Halvetîlik, Uşşâkîlik, Ruhzârilik, Hüsn-i Gülzârî.

Makale Geliş Tarihi: 08.02.2016/ Makale Kabul Tarihi: 04.05.2016

* Bu Çalışma, Hüsn-i Gülzârî'nin Hayatı, Dîvân'ı ve Tasavvufî Görüşleri (Temel İslam Bilimleri ana-bilim Dalı, Sosyal Bilimler enstitüsü, Hitit Üniversitesi, Çorum, 2015) başlıklı yüksek lisans tezin-den üretilmiştir.

1 Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri/Tasavvuf, e-posta: ahmet-cahid@hotmail.com

2 Uzman, Milli Eğitim Bakanlığı

3 Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri/Tasavvuf, e-posta: myildiz132@gmail.com

An Ushshaqi Sheikh in Corum: Husn-i Gulzârî and His Mystical Opinions on Suluk

Citation/©: Haksever, Ahmet Cahid; Kayaci, Eyyüb; Yıldız Mehmet (2016). An Ushshaqi Sheikh in Corum: Husn-i Gulzârî and His Mystical Opinions on Suluk, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 1, June 2016, pp. 21-38

Abstract: The Sufis have performed tasks for the conquest and Islamization of geography we live in. These activities have evolved in the later stages of the foundations and educational activities. Husn-i Gulzari founded the Ruhzariyye branch of Khalvatiyyah Ushshaqiyyah and served himself in this region and obviously influenced with his mystic poet caliphets. Husn-i Gulzari's poetry including eighty-nine poems, is a master piece both a scholar and mystic poet himself mentioned sincerely and variously with his own experience and emotions, manners and knowledge composed of the ages. Gulzari featured sufism in his poems. He regards the sufism as the only way to follow and the mentor as the unique one in order to reach the highest rank. He argued that sufism is the only way to reach Allah and invited people to join tariqas. His poems have a significance upon the next generations and science World with their mystical rich meanings.

Keywords: Tasawwuf, Khalvatiyyah, Ushshaqiyyah, Ruhzariyyah, Husn-i Gulzari.

I. GİRİŞ

Tarihten günümüze Çorum'un da içinde bulunduğu bölge, İstanbul ve Bursa'dan sonra Anadolu'da tasavvufi hareketliliğin en yoğun yaşandığı yerlerdendir. Bu coğrafyada, hayatının büyük bölümünü siyâsî, ictimâî, iktisâdî, ahlâkî, dinî ve kültürel alanlarda toplumun inşası için harcayan, “vakıf insan” denilebilecek pek çok münevverin izine rastlamak mümkündür. Bunlar dönemin nabzını tutmuş, insanları hakikate çağırma hususunda kendilerini vazifeli hissetmişlerdir. Müslümanlar için buhranlı bir dönem kabul edilebilecek yirminci yüzyılın başlarında, Çorum ve civarının sosyo-kültürel yaşamında önemli izler bırakan simalardan biri de Halvetiyye-i Uşşakiyye'ye bağlı Ruhzariyye kolunun nispet edildiği Hüseyin Tanrıkuoğlu (Hüsn-i Gülzârî)'dur.

A. Hayatı

Hüsn-i Gülzârî'nin asıl adı Hüseyin olup¹ dedesi Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Manışar (Akçaköy) köyünde ticaret ve hayvancılıkla uğraşan Ali Efendi (ö. 1916), babaannesi Elif Hanım (ö. 1913)²; babası Abdulkadir ve annesi Rabia Hanım'dır.³

¹ (Bahri Tanrıkol ile yapılan görüşme, Aralık 2013).

² Ankara Nüfus Müdürlüğünden 06.11.2013 tarihinde alınan nüfus kayıt örneğinden.

³ (Necati Tanrıku, Hacı Tanrıku ve Ahmet Gürgünoğlu ile yapılan görüşme, Aralık 2013). Hüsn-i Gülzârî, bağlı bulunduğu köy itibariyle “Manışarlıoğlu” diye de tanınmaktadır.

Babası Abdulkadir Efendi, mesleği gereği Çorum'un bir başka kazasına, Sungurlu'nun Müdü köyüne yerleşmiş, Hüsn-i Gülzârî 1289/1872'de bu köyde dünyaya gelmiştir. Doğumuyla ilgili 1289/1872, 1290/1873, 1294/1877 (Şağban, 2003: 37), (Uçakçı, 2006: 322) tarihleri rivayet edilmektedir. Gülzârî'nin doksan üç yaşında vefat etmiş olması, doğduğu dönemde nüfus bilgilerinin geç bildirilmesi ve yakınlarıyla yaptığımız görüşmelerden hareketle onun doğum tarihinin nüfus kayıtlarında belirtildiği gibi 1294/1877 değil, 1289/1872 olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Ekonomik durumu görece iyi bir aileye mensup olması yanında, bulunduğu mühitin dini hassasiyeti Hüsn-i Gülzârî'nin eğitimine de yansımıştır. İlk eğitimine babası Abdulkadir Efendiden Kur'an okumayı öğrenerek başlayan Gülzârî,⁴ sıbyan mektebini ve rüşdiyeyi bitirdikten sonra medrese eğitimine devam etmek üzere Kayseri'ye gitmiştir. Medrese sonrası muhtemelen 1900'de başladığı vaizlik görevini 1940'lı yıllara kadar devam ettirmiştir.⁵

Hüsn-i Gülzârî, 1934 yılında çıkan kanunla Tanrıkuoğlu soyadını almıştır.⁶ Şiirlerinde Hüsnî mahlasını kullanmış, şiirlerinin halk tarafından sevilip tanınmasıyla yaşadığı coğrafyada Hüsn-i Gülzârî diye tanınmıştır.⁷

Kardeş olarak Emrullah isminde bir abisi bulunan Gülzârî, onun askerde vefatı üzerine (Şağban, 2003: 37)⁸ ilk evliliğini, babası Abdulkadir Efendinin ısrarıyla abisi Emrullah Efendi'nin eşi Miyase Hanım ile yapmıştır. Bölgenin ve dönemin şartları gereği miras bölünmesi, geride kalanların bakımının üstlenmesi gibi sebeplerle gerçekleşen bu evlilikten Gülzârî'nin çocuğu olmamıştır.⁹ Miyase Hanım'ın vefatından sonra ikinci evliliğini Hamide Hanım ile yapan Gülzârî'nin bu izdivaçtan Elmas (ö. ?), Saniye (ö. 1923), Emrullah (ö. 1924), Mehmet Ali (ö. 1959), Ayşe (ö. 1987) ve Kadir (ö. 1996) isminde altı çocuğu dünyaya gelmiştir.

Hüsn-i Gülzârî, Hamide Hanım'ın 1935'te vefatıyla¹⁰ üçüncü evliliğini Nazife Hanım ile onun vefatından sonra ise Ümmühan Hanım ile evlilik yapmıştır.¹¹ Bu evlilikten Hamide isminde bir kızı dünyaya gelmiştir. Ümmühan Hanım'ın

4 (Hamide Bilgi ile yapılan görüşme, Kasım 2013). (Şağban, 2003: 37)

5 (Necip Dere ile yapılan görüşme, Aralık 2013).

6 Çorum Nüfus Müdürlüğü'nden 03.05.2013 tarihinde alınan nüfus kayıt örneğinden.

7 (Hamide Bilgi, Necip Dere, Süleyman Çeliktaş ile yapılan görüşme, Aralık 2013).

8 (Necati Tanrıkulu, Hacı Tanrıkulu, Ahmet Gürgünoğlu ile yapılan görüşme, Aralık 2013).

9 (Hamide Bilgi ile yapılan görüşme, Kasım 2013). Emrullah'ın, Miyase Hanım ile evliliğinden Elif isminde bir kızı dünyaya gelmiştir.

10 Çorum Nüfus Müdürlüğü'nden 03.05.2013 tarihinde alınan Nüfus kayıt Örneğinden.

11 Ümmühan Hanım'ın babası Kırşehir'in Çiçekdağı ilçesinde çok tanınan, zengin ve hayırsever olan Abdurrahman Ağa'dır. Abdurrahman Ağa bölgesindeki medreselere ve öğrencilere yardımseverliğiyle tanınan bir simadır. Gülzârî'nin eşi Nazife Hanım'ın vefat ettiğini duyunca kendi kızını vermek üzere haber göndermiş ve nikâh yaptırarak evlendirmiştir.

da vefatı üzerine beşinci evliliğini Zühre Hanım, altıncı evliliğini ise İkbâl Hanım ile yapmıştır. Yedinci evliliğini Sungurlu'dan Feride Hanım ile yapmıştır. Feride Hanım dul, yaşlı ve kimsesiz olduğu için Gülzârî ile evlenmeyi kendisinin talep ettiği nakledilmektedir. 12 Hüsni-i Gülzârî'nin yaptığı evliliklerden dört kız ve üç erkek olmak üzere yedi çocuğu dünyaya gelmiştir.

Nakledildiğine göre Hüsni-i Gülzârî doksan üç yaşında iken vefatından birkaç ay önce oğlu Kadir'i yanına alarak Müdü Köyü'ndeki cami bahçesine götürür. Burada kendisi için kabir kazdırır.¹³ Rahatsızlığına rağmen, Kırıkkale'deki müntesiplerinin davetine icabet eder. Rahatsızlığı artınca hastaneye kaldırılır. Yapılan muayene sonrası da köyüne döner.¹⁴ 4 Ağustos 1965 Çarşamba sabahı yanında bulunan hanımına ve oğlu Kadir'e, "Alembeyli Köyü'nün imamı Mahmut Hoca'ya vakit tamam diye haber gönderin, buraya gelsin ve beni bu odamda yıkasın" diye vasiyet eder.¹⁵

Son anlarına tanık olan yakınları, Gülzârî'nin içinde bulunduğu halden değil şikâyet, memnun bile olduğunu, hayatîyetin başka bir mecrada devam ettiği ve bu dünyanın mü'min için bir hapisane hükmünde olduğu düşüncesini yansıtan şu şiiri okuduğunu naklederler:

Seherde uyandım bülbül sesinden
Çıkarılmış perçemin billur fesinden
Şimdi ruh bülbülü can kafesinden
Artık pervaz vurup uçtu gidiyor
Hüsni ecel şemin içti gidiyor¹⁶

Vefatından önce "size türbe yapalım mı?" diye soran müntesiplerine Gülzârî:

- "Vefatımdan iki sene sonra oğlum Kadir ve Ali Onbaşı gece kabrimi açsın. Eğer kefenim bozulmuşsa öylece bırakın, bozulmamışsa kabir yapın." Cevabını verir.

Defninden iki yıl sonra mezar açıldığında, Hüsni-i Gülzârî'nin nâşını toprağa koyan ve mezarın açılmasında hazır bulunan Kadir Efendinin ifadesine göre vücûdu ve kefeni olduğu gibi durmaktadır. Kabir açıldığında orada bulunanlar, mezardan güzel bir rayihanın yayıldığını naklederler. Bu işaretler üzerine, vasiyeti gereği mezarın üzerine türbe inşa edilir.¹⁷

12 (Necati Tanrıkulu, Hacı Tanrıkulu ve Ahmet Gürgünoğlu ile yapılan görüşme, Aralık 2013).

13 (Veysel Akkuş ile yapılan görüşme, Ocak 2014). (Raşit Tanrıkoloğlu ile yapılan görüşme, Ekim 2013). (Kantar, 2001: 18-19).

14 (Necip Dere ile yapılan görüşme, Aralık 2013).

15 (Kezban Tanrıkoloğlu ile yapılan görüşme, Ekim 2013).

16 (Necip Dere ile yapılan görüşme, Aralık 2013).

17 (Necip Dere, Hamide Bilgi ile yapılan görüşme, Aralık 2013).

Hüsn-i Gülzârî'nin çevresine tesirinin vefatı sonrasında da devam ettiği görülmektedir. Türbesi ziyâretgâh olup irşad faaliyetlerinde bulunduğu köy odası tadilattan geçirilerek kullanıma açılmıştır. Burada ziyaretçilerin yemek ve konaklama ihtiyaçları yanında, haftanın belirli günlerinde sevenleri de bir araya gelmektedir.

Gülzârî'nin hayatıyla ilgili röportaj yaptığımız kişiler, onun zahirî ve batini ilimlerdeki vukûfiyetini vurgulamaktadırlar. Cüneyd-i Bağdadî'nin (ö. 298/911) “sufî muhaddis olma, muhaddis sufî ol” prensibini, Hüsn-i Gülzârî'nin de hayatında uyguladığı söylenebilir. Divan halinde bir araya getirilen şiirleri onun ilmî seviyesi yanında, tasavvufî derinliğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

B. Tarikatı ve Halifeleri

Gülzârî, zahirî eğitimi sonrası kendisindeki fitrî temâyül ve kabiliyetin etkisiyle bir mürşid-i kâmil arayışı içerisine girmiştir. Naklettiğine göre günler ve aylar süren sıkıntılı bir arayış sonrası Uşşâkî şeyhi Hasan Necatî Efendi'ye¹⁸ intisap etmiştir.

Gülzârî, icazet sonrası tarikat sülûkunda farklı bir neşve ihdas ettiği için kendisine nispet edilen bir kol da mevcuttur. Ona nispet edilen Ruhzâriyye, Tarîk-i Uşşâkî'nin İç Anadolu'da günümüzde de devam eden bir koludur.

Ruhzâriyye'de halvete önem verilmekle birlikte, etvâr-ı seb'a ve hazarât-ı hamse birleşiminden oluşan on iki esmâ zikri telkin edilmektedir. Bu on iki esmâdan son dört esmâya “cem” esmâları denilerek dördü birden “Vâhid, Ehad, Samed, Allah” şeklinde telkin edilmektedir. Rüya ve vakı'alara önem verilirken seyr ü sülûk esaslarının uygulanmasında ciddiyet ve kurallara riayet de yine önem arz etmektedir (Cengil, 2013: 43).¹⁹

Bir tarikatın hayatiyetini devam ettirmedeki en önemli unsurlardan biri, o neşveyi devam ettirecek halifelerin yetiştirilmesidir. Hüsn-i Gülzârî dört kişiye hilafet vermiş olup isimleri şöyledir:

1. Mehmet Ali Bayık (Fehmi Efendi)
2. Molla İdris Güneş
3. Hayrullah Ulusoy
4. İbrahim İpek Efendi.

¹⁸ *Seyyit Hasan Necatî Efendi, Uşşâkîliği İç Anadolu'ya getiren kişi olarak bilinir. Edirne'de Şeyh Muslihüddin Dergâhı şeyhi Mustafa Kamber Efendi'den sekiz yıl manevi eğitim görmüş, sonrasında icâzet alarak Kırkkale'nin Hüseyinbeyobası Köyü'ne gelmiş ve irşat faaliyetlerine başlamıştır. Vassâf, age, s. 498; Kayacı, 2015: 7.*

¹⁹ *(Necip Dere ile yapılan görüşme, Aralık 2013).*

Halen icra edilmekte olan ilâhileri, yetiştirdiği şair-dervişleri Hüsn-i Gülzârî'nin yaşadığı coğrafyanın tasavvufî ikliminde önemli bir yere sahip olması yanında edebi yönünü de ortaya koymaktadır.

C. Hüsn-i Gülzârî'nin Edebi Yönü ve Dîvân'ı

Tasavvufî yönü öne çıkan Gülzârî, bir "aşk" şairidir. Bütün manzumelerinde lirik, coşkulu bir söyleyiş karşımıza çıkmaktadır.

Gülzârî'nin şiirlerinde kullandığı "Hüsnî" mahlası Arapça "hüsn" kelimesine yine Arapça nisbet "yâ" sı eklenerek oluşturulmuş bir kelime olup "güzelliğe âit, güzellikle ilgili" anlamına gelmektedir (Develioğlu, 1993: 393). *Divan*'ında yer alan manzumelerin şah beytinde "Hüsnî" mahlası geçmektedir:

Gel teslim ol buna Hüsnî
Dost cemalin göresin
Dost cemalin nazar etmek
Bana pirimden miras. (Gülzârî, 2015: 185)

Hüsn-i Gülzârî'nin tanınmasında ve tasavvufî düşüncelerinin yayılmasında etkili âmillerden biri, onun *Dîvân*'ıdır. Osmanlı alfabesiyle yazılmış biri altmış sekiz diğeri yirmi bir şiirden oluşan ikinci defterle birlikte Gülzârî'nin *Dîvân*'ında seksen dokuz şiir yer almaktadır. Şiirlerine münacatla başlayıp na'tla devam etmiş ve dua ile sona ermiştir. Alfabetik harf sıralamasına göre, yazma halindeki başka bir istinsahı bulunmayan nüshalar, bir araya getirilip latinize edilmiştir.²⁰ Gülzârî şiirlerinin bir kısmını dördlükler halinde bir kısmını da beyitler halinde yazmış olup eser, klasik dîvân şiiri geleneğine uygundur. Çorum ve yöresi Uşşâkî temsilcileri içerisinde edebiyatımızdaki *Dîvân* geleneğinde eser veren az sayıdaki mutasavvif şairden biridir.

Kusursuz bir hece ölçüsü yanında serbest ölçü ile yazdığı şiirlerine de rastlanmaktadır. Gülzârî'nin ilahilerinin tarikat âyinlerinde okunmasından ötürü mısra sonlarında kafiyeye ve rediflere sıkça rastlanmaktadır. Genellikle şiirlerin zengin uyak ile yazıldığı, yarım ve tam uyakla yazılan şiirlerin sayısının az olduğu görülmektedir. Şiirlerde 'a-a-a-b' şeklinde düz kafiyeye ve 'a-b-a-b' şeklinde çapraz kafiyeye rastlanmaktadır. Ayrıca çoğu dördlüklerin dördüncü mısraları aşağıdaki misalde de görüldüğü üzere tekrarlardan oluşmaktadır.

Seherde oturdum posta
Niyazım gül yüzlü dostu
Yine gönlüm oldu hasta
İman ile gönder bizi

20 Bk. *Divan*, haz.: Eyyüb Kayacı (Yayınlanma aşamasında).

Seversin zikreden kulu
Zikrullah erenler yolu
Sormazlar ki kimin oğlu
İman ile gönder bizi

Ey Hüsniya düşün bunu
Hiç unutma gamlı günü
Veren alır tatlı canıg
İman ile gönder bizi. (Gülzârî, 2015: 233)

Şairin Uşşakiliğe müntesip olması bazı beyitlerde tevriye örneklerinin teşekkülünün de sebebidir:

Doldurup kadehi pay eyle bâri,
Aşkın şarabından gönder ey sâki,
Nuş edip aşkından olak Uşşâkî,
Yâr yoluna kurban canımız bizim. (Gülzârî, 2015: 211)

Gülzârî'nin *Divân*'ı incelendiğinde gelişigüzel yazılmamış bir eser oluşu dikkatten kaçmamaktadır. O, *Divân*'ına “b” harfiyle başlamaktadır. Malum olduğu üzere “b”, besmelenin ilk harfidir ve besmele bütün surelerin ilk ayetidir. Kur'an-ı Kerim'de besmelesiz başlayan tek sûre Tevbe Sûresi'dir ki o da “berâet” kelimesi ile yani “b” harfi ile başlamaktadır. Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divân-ı Hikmet*'i, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Makalât*'i ve diğer divanlarda sıkça rastlanan bu uygulamaya Gülzârî de *Divân*'ında yer vermiştir.

İç ve dış kapaklı bir cilt içinde olan eserin ilk şiirinin yer aldığı bölüme yapılan süsleme dikkat çekmektedir. Bu iki defter, kendi el yazısıyla Hüsnü Gülzârî'nin ailesinde bulunmaktadır. *Divân*,

Bismillah ile divan yazdım okusun ihvânenâ
Bir vesile kılmak için rahmet-i cânenâ

Beyti ile başlayıp,

Her biri bir yoldan gitti Mevlâ'ya,
Mevlâm cümlesine yardım eyleye,
Bu Hüsni sefile himmet eyleye,
Şeyhimiz Necati Sultân erişti.

Dörtlülüğüyle tamamlanmaktadır.

Gülzârî, Uşşakiliğin nispet edildiği Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî (ö. 1001/1592)'yi şiirlerinde, “şâhim, pirim, sultanım, ...” gibi ifadelerle anar.

Şiirlerinde pîrini överek onun izinde olduğunu, birtakım engellerle girdiği seyr ü sülûkta dertlerinin dermanını onda bulduğunu, ondan ihsan ve istimdatta bulunduğunu nakleder. (Gülzârî, 2015: 229).

Hasan Hüsameddîn Uşşâkî *dışında* Gülzârî'nin şiirlerinde konu edindiği ve üzerinde sıkça durduğu diğer bir şahsiyet, kendisine hilafet veren Hasan Necatî'dir (ö. 1357/1938). Gülzârî, ona atfen de şiirler yazmış, onun yolunun takipçisi olduğunu sıkça dile getirmiştir. Hasan Necatî Efendinin manevî makamının yüceliğinden bahsederken ona nispet ettiği şiirlerin bazısında Hasan Necatî'nin adını da zikretmiştir. (Gülzârî, 2015: 229).

Aşkî Hakk'a düçâr olan,
Sende bulur derde dermân,
Bu canım yoluna kurban,
Şeyhim sana kurban geldim. (Gülzârî, 2015: 207).

Gülzârî, *Divân*'ını ihvanın okuması ve kendisinin İlahi affa mazhar olması gayesiyle yazdığını dile getirmektedir. (Gülzârî, 2015: 180). *Divân*'da tevhid, coşkun bir şekilde işlenmektedir. İrşat ve tebliğ vasıtası olarak kullanılan şiirlerde didaktik yön kendini hemen belli etmektedir.

Söz konusu divan olunca konular da elbette geniş bir yelpazede ele alınabilmektedir. Gülzârî'nin şiirlerindeki münacaatı Allah'a ve Hz. Peygamber'e aşk ile bağlılık, Allah'ın rızasını kazanmak, O'nun Zât'ına ve sıfatlarına sığınmak, affına mazhar olmak eksenindedir. Kâinatın yaratılışı, nebilerin gönderilmesi, insanlara bunca nimet ve ikramların verilmesi "sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" sözünde gizlidir.

Âdem (a.s.)'den itibaren Hz. Muhammed'e kadar intikal eden nübüvvet nuru, kurtuluşun Kur'an'da elliden fazla yerde geçen Hz. Peygamber'e ittiba ile mümkün olabileceği, ona uymayanların akıbetinin hüsrana olacağı, Allah'ın günahkâr nice mü'mini Hz. Peygamber'in hürmetine affedeceği ümidi, Hz. Peygamber'in doğumundan itibaren gerçekleşen bazı mucizeler Gülzârî'nin *Divân*'ındaki na'atlarda işlediği konulardandır. (Gülzârî, 2015: 231).

Hüsn-i Gülzârî'nin edebi yönündeki en önemli etkenlerden biri, elbette onun tasavvufî yönüdür. Gülzârî, tasavvufî bir çevrede yoğrulmuş, Uşşâkî sülûkunda yetişmiş ve tarikat şeyhi olmuştur. Şiirlerine yansıyan duygu ve düşünce dünyası, dili, çevresine ve dünyaya bakışı hep bu çerçevededir.

E. Hüsn-i Gülzârî'nin Tasavvufî Görüşleri

Gülzârî, insanın hakikat arayışının bir tezahürü olarak değerlendirdiği tasavvufu mukaddes âleme erişmek, insanlığın fânî makamından kurtulmak,

bekâ makamına erip ezeli devleti bulmak sûretiyle iki cihanda saadete nail olmak şeklinde tanımlamıştır. (Gülzârî, 2015: 219).

Gülzârî'ye göre tasavvufun gayesi müridin nefis tezkiyesiyle İlahî aşka ermesi ve toprağa hazret-i insan olarak dönmesidir. (Gülzârî, 2015: 180). Tasavvuf, bunu belirli bir metot çerçevesinde bireyde gerçekleştirmektedir.

İnsan-ı kâmil mertebesine ulaşmayı hedefleyen birey, kötü sıfatlardan arınıp güzel vasıflara bürünmek durumundadır. Gülzârî'ye göre bu meziyet, Kitap ve Sünnet'e uymakla elde edilecektir. İnsan, ancak bu şekilde Allah'ın halifesi olma vasfına erecektir. Başka bir ifadeyle ahlâkî erdemlere ulaşmak, şer'î emirlere harfiyyen uyup nehiylerden kaçınmakla mümkündür.

F. Şeriat ve Tarikat

Gülzârî, hakikate ermenin şeriat ve tarikat aşamalarından geçtiğini ifade eder. (Gülzârî, 2015: 199). Nitekim tasavvuf tarihi boyunca aslı yapısını muhafaza edebilmiş tarikatların temel vasıflarından biri, Kitap ve Sünnet'e sıkıca sarılmalarıdır. Hüsn-i Gülzârî'nin tasavvufi görüşlerinde de bu çizgi kendisini belli etmektedir.

Gülzârî, şeriatı "ince bir kıl" a benzetir. "İslâm'ın beş temel şartını (kelime-i şehâdet, namaz, oruç, hac, zekât) terk edenin şeriatı yoktur. "Ol kılı yarmağa bak" diyerek beş şartı erkân üzere yaşayıp dini hassasiyetin geliştirilmesine vurgu yapar. Ancak bu aşamadan sonra kişi tarikata kabul edilebilir düzeye erebilecektir. Tarikatın temelini şeriat olarak gören Gülzârî, şeriatsız tarikat olmayacağını vurgularken, şeriatla hakikatin birbiriyle olan bağlantısına da dikkat çeker.

Şeriat için dini ilimlerin tahsili nasıl bir gereklilikse tarikatın uygulamalı manevi eğitim yöntemleri için de bir rehber ihtiyacı vardır. Gülzârî tarikattaki rehber için şeyh, mürşid, pîr tabirlerini kullanmıştır.

G. Mürşid-Mürîd İlişkisi

Gülzârî mürşidin seyr ü sülûkta önemli bir yere sahip olduğunu belirtirken müridin kabiliyetine de dikkat çeker. Müridin mürşidine sevgisi ve bağlılığı irşadı için gerekli olmakla beraber müridin anlayışlı, feraset sahibi ve tasavvufi eğitime istidadının da olması gerekir. Rûzgârın kuru bir ağaca faydası olmayacağı gibi, kabiliyetsiz bir müridin de mürşidinden faydalanması mümkün değildir. (Eraydın, 1997: 116). Sülûka azmetmiş kabiliyetli sufi tüm benliğiyle manevî eğitime kendisini yoğunlaştırmalıdır. (Gülzârî, 2015: 207).

Gülzârî'ye göre kemâle ulaşmak isteyen derviş neden ve niçini terk ederek

Hakk'ın emirlerine rıza göstermeli, sadâkât, mücahade, zevk ve gözlemlerle mürşidleri gibi olmaya gayret etmelidir. (Kayacı, 2015: 20). Mürşidin rol model edinilip sevilmesi, sülûkun ilerleyen aşamalarında yerini Hz. Peygamber ve sonrasında Allah (c.c.)'a muhabbete bırakacaktır.

Aşk ve muhabbetin kaynağı Hakk'tır. Âşık olma yetisi, aslında Allah'a âşık olmak içindir. Ancak insanoğlu bunu farklı alanlara yöneltebilmektedir. Bu noktada kâmil ü mükemmil şeyh, müridi tüm sevgilerden uzaklaştırıp Allah aşkına yöneltmekle görevlidir. Hakikî aşkı yani Allah aşkını bulan kişi, varoluş gerçeğine uygun hareket edecek, kendisinde istikamet gerçekleşecek, ibadeti yalnızca Hakk için olacaktır.

Zahir ehlinin ve avamın tasavvuf erbabını anlayamadığını da belirten Gülzârî, yapılması gerekenin kınayanın kınamasından korkmadan hak bilinen yolda ilerlemek olduğunu belirtir. Zira anlaşılmamak sufilerin makûs kaderidir. (Gülzârî, 2015: 195). Sufiler buna dair, “sakın ha şarabı herkesin yanında anma oğlum, Çünkü ham-ervâh kişinin aklı üzüm suyuna gider” ifadesini kullanırlar. Hâlbuki sufiler, “aşk şarabıyla sarhoş olduklarında daha üzüm yaratılmamıştır.” (Kılıç, 2011: 191). Bahsi geçen sarhoşluk, maddi değil manevîdir. Maddi sarhoşluk zamanla kaybolur ama manevi sekr, yerini sahva bırakır.

Gülzârî, İlahî aşkı anlatmak için gündelik dilin sınırlarının dışına çıkarak şiir yolunu seçmiştir. O, bir Hak aşığıdır. İlahî aşka düşmüş ve halinden memnundur. Aşkı bilmeyenler ve aşk ateşine yanmayan kişiler için Gülzârî “serseri” sıfatını kullanır:

Serseri gezme cihanda ey Hüsni'yâ nâra yan

Aşk ile nâra yanan âşık-ı cânenâ cenânenâ. (Gülzârî, 2015: 181).

Sâlikte aşk kabiliyetini ortaya çıkaran en önemli sülûk yöntemlerinden biri zikirdir.

H. Zikir

Gülzârî, mensub olduğu Halvetiliğin doktrin yapısı gereği cehri zikri benimsemiş, zikir konusuna *Dîvân*'ında sıkça değinmiştir. Günlük evradda tevhid zikri çok önemlidir. Kelime-i tevhîd, insanları irşâd eden, onlara irfân kazandıran ve dervîşi velilik makamına erdiren bir zikirdir.

Olam dirsen Hakk'a veli,

Tevhiddir irfânın yolu,

İrşâd eder cümle kulu,

Hemen tevhid edin tevhîd. (Gülzârî, 2015: 188).

Gülzârî tasavvufun nefs-i emmâreden temizlenme yolu olduğunu ve bunun tevhid ile gerçekleşeceğini dile getirir. Nefs'in yedi perde ile perdeli hali nefs-i emmâredir. Nefs bu makamda iken mana âleminde hiçbir ışık sızdırmamaktadır. Bu nedenle mutasavvıflar bütün faaliyetlerini, nefs-i emmâreyi terbiye, tezkiye ve tasfiye için sistemleştirmişlerdir. Çünkü nefis daima dünyaya eğilimlidir ve bu yüzden insanı ibadetlerden uzaklaştırarak kötülöklere yönlendirmek istemektedir. (Ateş, 2005: 522).

Zikir, dervişin nefsini tanımaya ve müşahedesinin açılmasına vesile olur. Seyr ü sülûk helezonik bir yolculuktur. Başlanılan yere daha yüksek makamda dönölür. İnsanın hakikati yine kendindedir. Ancak bu hakikate erene kadar kişi arayışına devam etmelidir. Sufiler de bu nedenle gece gündüz yaptıkları ibadetler ve bireysel zikirlerle aslında insanın içinde yer alan yitik ilmi bulmaya çalışmaktadırlar. (Gülzârî, 2015: 224).

Gülzârî her ne kadar mensup olduğu tarikatın doktrin yapısı gereği cehrî zikre ağırlık verse de cehrî ve hafî zikrin efdaliyeti konusundaki tartışmaları gereksiz bulur. Zira

Zikre cehrî, hafî deme; çalış her daim ona,
“Fezkurûnî” 21 dedi Mevlâ daha da burhanı çok. (Gülzârî, 2015: 200).

Beytinde de ifade ettiği üzere zikirde maksat her an Allah'ı anmaktır. Tarikat ehli için zikrin zamanı yoktur. Sâlik dinin emrettiği farzlara ilaveten kelime-i tevhidi bolca zikretmeli, zikri hiçbir zaman gönlünden çıkarmamalı, nefsini terbiyeye gayret göstermelidir. Dil ile zikre devam eden sâlik, nihayetinde zikr-i müdâma erer ve tevhid, kulun kalbine yerleşir. (Gülzârî, 2015: 195, 223).

Zikr-i daimiyi elde etmede günlük evradın belli zaman diliminde aksatılmadan ifa edilmesi önemli bir sülûk yöntemidir. Bu mânâda seher vakitlerindeki kelime-i tevhid, kalp kirini temizlemesi yönünden sabuna, müridin Allah'a olan aşkı artırması yönünden de lokmaya benzer.

Aşk lokması ye bunu,
Her seherde de bunu,
Kalb kirinin sabunu,
Lâ ilâhe illallâh. (Gülzârî, 2015: 218).

Allah'ı zikretmenin tadını alan sâlik için beşeri sevgiler ve dünya sevgisi arzu edilen şeyler olmaktan çıkar. Çünkü artık derdi ona derman olmuştur:

Senin aşkın yeter benim derdime,
Ben Ferhat değilim, Şirin istemem,

21 “Öyle ise beni anın ki, ben de sizi anayım...” (Bakara, 2/152).

Senin zikrin yeter dilde virdime,
Verseler de dünya malın istemem. (Gülzârî, 2015: 228).

Sâlik için en şiddetli akıbetlerden biri, sülûka azmedip de sonradan Allah'ı zikretmekten âri kalmasıdır. (Gülzârî, 2015: 183). Zira kulun tarikata girmedeki temel gayesi Allah'ın rızasına ermektir. Bunun için nafîle ibadet kategorisinde değerlendirilebilecek evrad ve ezkârı hayatının bundan sonraki evresinde yerine getirmeye azmetmektedir. Nafîle orucun bozulmasının kefaretinin vacib olması gibi tarikata girip evrad ve ezkârı yapmaya niyet edenin de hayatı boyunca bu nezrini yerine getirmesi, İlahî aşk ve muhabbeti arzulayan sâlikin tembellik ya da ihmalden kaçınması gerekir.

I. Aşk ve Muhabbet

Gülzârî seyr ü sülûkunda şuttâr tarikiyle yani cezbe ağırlıklı eğitilmiştir. Bu yüzden şiirlerinde aşk ve muhabbet yoğunlukla işlenmektedir. Aşk, çileli ve meşakkatli bir yoldur. Dünya ve ukbâ sevgisini terk etmiş âşıklar bu yolda ölümü dahi göze aldıkları için karşılaştıkları sıkıntılara aldırılmazlar. Belâları rahmet olarak görürler. Gülzârî de halk âşığı olan Ferhat'a telmih yaptığı şiirinde cana kıymanın kendisine pirinden miras kaldığını söyler:

Terk etmişem dünyayı,
Ve hem de ukbâyı,
Ferhat gibi câna kıymak,
Bana pirinden mîras. (Gülzârî, 2015: 185).

Ona göre cezbe tariki, müridin sülûk yolunda hızlı yol almasını sağlar ve müridi vecde hazırlar. Müridin vecde ulaşması için kalbindeki sevgiyi ziyadeleştirmesi gerekir. Böylece müridde evvela mürşide, sonra Hz. Peygamber (s)'e ve nihayet Cenâb-ı Hakk'a muhabbet derece derece gelişir. (Gülzârî, 2015: 207).

Gülzârî'nin şiirlerinde ağırlıklı olarak Allah'a yakarış, günahların affı ile ilgili münacat yer almaktadır. Münacaatında Allah'ın rızasını kazanmak, Allah aşkı ile yanmak, Allah'ın zâtı ve sıfatlarına sığınmak, O'nun affına mazhar olmak sıklıkla vurgulanmaktadır. (Gülzârî, 2015: 183).

Bu Hüsni garîbi aşkın mesti bî-hûş eyledi,
Benden evvel âşıkânı şâdan eden Mevlâ meded. (Gülzârî, 2015: 187).

Ona göre, bir Hak âşığı, Allah'tan başka her şeyi terk etmeli, dünya malına meyletmemelidir. Hz. Peygamber (s)'e olan muhabbetiyle Allah'ın cemâlini arzulamalıdır. (Gülzârî, 2015: 231).

Gülzârî şiirlerinde aşkın, âşıkların ve aşk ehlerinden olmayanların bazı hâlleriyle

İlgili müşahedelerini de dile getirir. Aşk ehlinde olmayanlar dünya ziynetleri ile rahatlarlar. Aşk ehli ise kullukta bekleyip Allah'ı zikrederek şenlenirler:

Ehl-i küfr safâ bulur ziynet-i dünya ile
Bağlanır beline dâim zünnâr ile eyler ferah,
Mü'min-i kâmil olanlar çağırır Mevlâ'sına,
Bu Hüsnî âşıklarından aşk ile eyler ferah. (Gülzârî, 2015: 187).

Allah (c.c.), feyzinin şerbetini bir kuluna sunarsa kulun kalbi gam ile dolar. Kul isyan etmeyip buna katlanır da aşkında samimi olduğunu gösterirse, Allah o kuluna ihsanda bulunur. İbrahim (a.s.)'da ateşin gül bahçesine dönüşmesi, Mansûr'un başını vermesi, bülbülün gül bahçesinde figânı hep aşkın tesiriyledir. (Gülzârî, 2015: 189).

Kelime-i tevhid ile aşk ateşini yakmaya çalışan mürid, mülhime makâmında "Hü" ismini zikretmeye başlar. Devam ettiği zikirden lezzet alır ve müridin kalbinde aşk ateşi yanmaya başlar. Dünyevî ve uhrevî mükâfat emelini bir tarafa bırakıp yalnız Hakk'ın muhabbetine râğbet eden mürid, bunu kendisi için en büyük nimet olarak görür. Zikrin harareti ve müridin aşkı sonucunda vuslat gerçekleşir. (Kayacı, 2015: 214). Aşkı olmayanın irfanı olmaz. İrfanı arzulayan mürit, aşka tutulur, gece gündüz yârini arzulayan bülbüle döner. (Gülzârî, 2015: 202).

Aslında tasavvuf da İslam'ın aşkla yaşanmış hâlidir. Mürşidi aşkın kaynağı olan bir çeşmeye benzeten şair, aşk şarabını içmek isteyenlerin tasavvuf yoluna gelmesi gerektiğini söyler:

Tarik-i müstakim imiş,
Meğer Hakk'ın doğru yolu,
Akıttım çeşme-i aşkı,
Eğer içip kanarsan gel. (Gülzârî, 2015: 206).

Âşığa sevgili için canını feda ettiren aşk, beraberinde gönle gamı da getirir. Ancak bu gam ateşi ile yanan âşık, asla şikâyet etmez. Çünkü aşktan dolayı gönülde meydana gelen yaraların merhemi, yine aşktır. Âşık her iki dünyanın da lezzetinden zevk alamaz. Çünkü bunlar Allah'a kavuşmaktan daha lezzetli olamaz. Mürid, hayır ve hasenâta iştîyak duyar, kalbini bayağı şeylerle meşgul etmez. Zira kalp, Hakk'ın nazar ve tecellisi için imâr edilmesi gereken bir makamdır.

Can, canı canana verir. Canan sevgilidir. Can bende (ene) kaldığı sürece, ben onu besleyemez. Canı en güzel besleyecek olan, canın kaynağı yani Cenâb-ı Hakk'tır. (Kılıç, 2012: 273). Bu uğurda sadece candan değil maldan da geçilir.

Böylece can, canan aşkıyla yanar ve her şeyini sevgiliye verip özgürlüğe erer. (Gülzârî, 2015: 226).

Ancak bunun için seherleri ihya etmeye ve geceleri teheccüde kalkmaya önem verilmelidir. Ona göre seher vakti sevgiliye kavuşma, vuslat vaktidir. Sevgiliyle buluşmaya giden âşık nasıl ki temizlenir ve mis kokular sürerse derviş de vuslata hazırlık için kalbini tevhid ile temizler.

SONUÇ

Tarihten günümüze Çorum ve yöresinde yetişmiş ve bu coğrafyada medfun birçok mutasavvıf şair bulunmaktadır. Halvetiyye-i Uşşâkiyye'ye bağlı Ruhzâriyye kolunun nispet edildiği Hüsn-i Gülzârî düşünceleri ve yetiştirdiği şâir halifeleriyle bölgede etkili olmuştur.

Hüsn-i Gülzârî'nin seksen dokuz şiirden oluşan Divânı, âlim ve mutasavvıf bir şairin kendi birikimleriyle asırların bir araya getirdiği bilgi, görgü ve duyguların çok yönlü dile getirildiği bir eserdir.

Hüsn-i Gülzârî, şiiri amaç değil bir araç olarak görmektedir. Bundan dolayı dinî ve tasavvufî hakikatleri manzum bir biçimde muhataplarına aktarmaya gayret etmektedir. Şiirlerinde didaktik yön öne çıktığı için sanat kaygısı ikinci planda kalmaktadır. Mânâ ve öğreticiliğe verdiği önemden olsa gerek şiir ismini kullanmayıp her bir şiir için divan adını kullanmıştır.

Hüsn-i Gülzârî'ye göre hayata anlam veren şey aşktır. O, şiirlerinde Allah aşkını anlatmıştır. Hakikat yolunda akıl, belli bir noktaya kadar gelir; ama o noktadan sonra yerini aşka bırakmalıdır. Ona göre Allah'a yapılan tüm ibadetler, cennet arzusu ya da cehennem korkusu gibi düşüncelerin değil, Allah'a muhabbetin ve kulluk şuurunun bir neticesi olmalıdır. O, kullukta aşk ile mahviyete düşmüş ve her daim Allah'a yalvarmıştır.

Dünyayı sevmemeyi, ona bağlanmamayı vurgularken, insan fitratına aykırı bir şekilde süresiz olarak bir köşede uzlet hayatı yaşamayı da eleştirir. Ona göre insan elbette dünya ve dünyalık ile meşgul olacaktır. Esas olan mâsivânın kişinin kalbinde yer etmemesidir. Kul, halk içerisinde Hak ile olmalı, dünya ve ahiret dengesini kurmalı ve cömert olmalıdır.

Gülzârî'ye göre mürit, fakir ve yardıma muhtaçlara karşı cömert ve yardımsever olmalıdır. İnsanların en cömerti Hz. Peygamber (s)'dir. Müridin de cimri olması düşünülemez. Sülûk yolundaki müridin, "mutmainne" sıfatını kazanması için dünyâ ve dünyâdaki her şeyi gönlünden çıkarması gerekir. Değil mal, dost yoluna canını bile tereddüt etmeden vermelidir. Bu mertebede kalbi sevgi ile dolan mürit, tüm mahlûkata merhamet duygusuyla bakacaktır.

Gülzârî'nin yaklaşık kırk yıllık görevi esnasında verdiği vaaz ve nasihatlerinin ana temasını Allah'ı bilmek, O'na kul olmak, O'nu çok sevmek, gece ibadeti, Peygamber sevgisi, İslâm'ı yaşamak, tasavvufi ahlâk ve son nefeste iman oluşturmaktadır.²² Ölümün zorluğundan bahsederken korkusunun ölmekten değil, son nefeste imansız gitmekten kaynaklandığını belirtir.²³ Ona göre dünyada imanla ruhunu teslim etme kaygısı taşıyıp üzülenler, velâyetin ince bir sırrına ermiş demektir.

Günümüzde insanların dünyevî uğraşlarının artması ve niceliğin hâkim olması, insanın zihnini bulandırıp sağlıklı düşünmesini engellemektedir. Dış dünyadan gelen birçok uyarıcı ile meşgul olurken aslında kendini unutturmaktadır. Zikir, kişiye kendini tanıtmakta ve ondaki potansiyel renkleri açığa çıkarmaktadır. Böylece birey, aradığını yine kendi özünde bulacaktır.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Mehmet.(1991), "Hüsâmeddin Uşşâkî", *DİA*, c. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, s. 515.
- ALMAZ, Hasan.(2007), *Bakû'den Anadolu'ya Yansıyan Işık Halveti Pir Seyyid Yahyâ Şirvânî Hayatı ve Eserleri*, Bizim Büro Basımevi Yay., Ankara.
- ALTINTAŞ, Hayrani.(2001), *Tasavvuf Tarihi*, Akçağ Yay, Ankara.
- ÂSİM EFENDİ.(1852) *Kâmus Tercümesi*, İstanbul.
- AŞKAR, Mustafa.(1999), "Bir Türk Tarikatı olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)*, Ankara, s. 535.
- AŞKAR, Mustafa.(2005)*Çankırılı Astarlızâde Mehmed Hilmi Efendi*, Kişisel Yay., İstanbul.
- ATEŞ, Süleyman.(2005), *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat Yay., İstanbul.
- CEBECİOĞLU, Ethem.(1994), *Hacı Bayram-ı Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, Muradiye Kültür Vakfı Yay., Ankara.
- CEBECİOĞLU, Ethem.(2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul.
- CENGİL, Muammer.(2013), *Tasavvufî Yaşantı, Halveti-Uşşaki Topluluğu Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- ÇETİN, İsmail.(1982)*Edeble Varış Lütüfla Dönüş*, Dilârâm Yay., Isparta.
- DEMİRCİ, Mehmet. (2004), *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Damla Yay., 2. baskı, İstanbul.
- DEMİRCİ, Mehmet. (2009), *Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü*, Vefa Yay., İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit.(1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., 13. Baskı, Ankara.

²² (Necip Dere ile yapılan görüşme, Aralık 2013).

²³ (Hamide Bilgi ile yapılan görüşme, Kasım 2013).

- ERKOÇ, Ethem.(2013) *Tasavvuf Geleneği ve Çorum'da Son Devir Meşayihü*, Çorum Belediyesi yay., Çorum.
- GÖKTAŞ, Vahit.(2011), "Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İltihâyat Fakültesi Dergisi*, Isparta.
- GÖLPINARLI, Abdulbaki.(1997) *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, Aka Yay., İstanbul.
- GÖZÜTOK, Şakir.(2012), *Sûfî Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, Nesil Yay., İstanbul.
- GÜLZÂRÎ (Tanrıkuuloğlu), Hüsnü. (2015) *Dîvan*, (Hüsnü Gülzârî içinde), Çorum.
- HAKSEVER, Ahmet Cahid.(2009)*Modernleşme Sürecinde Mevlevîler ve Jön Türkler*, H Yay., İstanbul.
- HAKSEVER, Ahmet Cahid.(2009), Ya'kub- Çerhî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, İnsan Yay., İstanbul.
- KANTAR, Oğuzhan.(2008), " Çorumlu İbrahim İpek Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Yay., ss. 393-394.
- KANTAR, Oğuzhan.(2001), "Hüsnü Gülzari Efendi", *İpek-Yolu Fikir Kültür ve Aktüalite Dergisi.*, ss. 18-19.
- KANTAR, Oğuzhan.(2002), "Seyyit Hasan Necati Efendi", *İpek-Yolu Fikir Kültür ve Aktüalite Dergisi*, ss. 18-19.
- KARA, Mustafa.(2002), *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yay., İstanbul.
- KARA, Mustafa.(1985), *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Degâh Yay., İstanbul.
- KARA, Mustafa.(2005), *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergâh Yay., İstanbul.
- KAYACI, Eyüp.(2015), *Hüsnü Gülzârî*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- KILIÇ, Mahmud Erol.(2001), "Adını Uşak Şehrinden Alan Bir Osmanlı Tasavvuf Okulu: Pir Hüsamüddin Hasan-ı Uşşâkî ve Uşşâkîlik", *21. Yüzyıl Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, 25-27 Ekim 2001, Usak [Bildiriler], İstanbul.
- KILIÇ, Mahmud Erol. "Cemâleddin Uşşâkî", *DİA*.
- KILIÇ, Mahmud Erol.(2012), *Tasavvufa Giriş*, Sufi Kitap Yay., İstanbul.
- KILIÇ, Mahmud Erol. (2011), *Anadolu'nun Ruhu*, Sufi Kitap Yay., 2. Baskı, İstanbul.
- KILIÇ, Mahmud Erol. (2004), *Sûfî ve Şiir, Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İnsan Yay, İstanbul.
- MUSLU, Ramazan. (2007), *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- SELVİ, Dilaver. (2007), *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, Semerkand Yay., İstanbul.
- SELVİ, Dilaver. (1990), *Velâyet ve Keramet*, Umran yay., İstanbul.
- ŞAĞBAN, Eyyüp Fatih.(2003), *Gülzar-ı Hüsnüya*, İpek Yolu Yay., İstanbul.
- ŞAĞBAN, Eyyüp Fatih.(2002), *İpek Yolu*, Göksu Ofset, İstanbul.
- TANMAN, M. Baha.(1994), "Uşşâkîlik", *DBİA*, İstanbul.
- UÇAKÇI, İsmail.(2006), *Tarihi, Kültürü ve İnançlarıyla Sungurlu*, Mavi Vizyon Matbaa Hizmetleri, Ankara.

- UYSAL, Muhittin.(2001), *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yediveren Yay., Konya.
- YILMAZ, Hasan Kamil.(2010), *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, Erkam Yay., İstanbul.
- YILMAZ, Hasan Kamil.(2010), *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., 13. Baskı, İstanbul.
- YILMAZ, Hasan Kamil.(1997), *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yay., İstanbul.
- Uşşâkilik, Erişim tarihi: 04 Mayıs 2014,
<http://www.nuranitv.com/ussaki.php>.
- İcazetler, Erişim tarihi: 08 Şubat 2014,
<http://www.nuranitv.com/icazetler.php>.
- İbrahim Ethem Efendi, Erişim tarihi: 13 Nisan 2014
<http://www.dergi.altinoluk.com>.
- Sungurlu, Erişim tarihi: 29 Ocak 2014,
<http://nedir.antoloji.com/corum-sungurlu-bagcili-koyu>.
- VASSÂF, Osmânzâde Hüseyin. (2006) *Sefîne –i Evliyâ*, çev., Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yay, İstanbul.